

Inštitucionálny rámec vzniku Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky

Dominika ŠMIHULOVÁ

November 1989 začal písať novú kapitolu slovenských dejín. Patrí tu aj rozdelenie Československej federatívnej republiky, ku ktorému došlo 1. januára 1993. V období vzniku nového štátu zohrávala zahraničná politika štátu kľúčovú úlohu.

Slovenská republika ako súčasť federálneho štátu mala obmedzené právomoci, keďže sa všetko riadilo z Prahy. „Sféra rozhodovania slovenskej vlády bola oklieštená už v roku 1970 ústavným zákonom v prospech ústredných plánovacích orgánov. Existovala síce SNR a Snemovňa národov vo federálnom parlamente, ktorá sa skladala zo 75 českých a 75 slovenských poslancov, a vedúce miesta spoločného štátu sa paritne rozdeľovali medzi príslušníkov oboch národov. V skutočnosti však všetky dôležité otázky riešil Ústredný výbor KSC, do Prahy vyslaní „federálni Slováci“ sa rýchlo prispôbili novému okoliu a odchod kvalifikovaných slovenských síl oslaboval nové slovenské inštitúcie.“⁴³

Slovensko nemalo samostatné Ministerstvo medzinárodných vzťahov. V decembri 1989 bol vytvorený odbor medzinárodných vzťahov Úradu vlády Slovenskej republiky. Tu vlastne siahajú počiatku slovenskej diplomacie. K hlavným úlohám odboru patrilo podieľať sa na realizácii zahraničnej politiky ČSFR spolu s federálnym ministerstvom zahraničných vecí, evidovať a spracovávať podklady pre vládu SR pri nomináciách jej občanov do funkcií veľvyslancov a vyšších diplomatických pracovníkov a taktiež aj rozvíjať kontakty so Slováckmi žijúcimi v zahraničí.⁴⁴ Deväťdesiate roky sa taktiež niesli vo zviditeľňovaní Slovenska v zahraničí a to cestou zmeny názvu štátu a rovnomerným zastúpením Slovákov v diplomatických postoch. Ambíciou bolo, aby slovenské orgány získali náležité kompetencie.⁴⁵

Schválením kompetenčného zákona, po júnových voľbách v roku 1990, bolo zriadené Ministerstvo medzinárodných vzťahov, na čele ktorého stál Milan Kňažko. Bol to významný krok pre diplomáciu, pretože SR získala priame zapojenie do medzinárodných vzťahov. „Kompetenčný zákon priznal široké základné kompetencie obidvom národným republikám.

⁴³ Schwarz, Peter Karl: Česi a Slováci, Dlhá cesta k mierovému rozchodu. Bratislava, 1994, str. 212.

⁴⁴ Mojžita, M.: Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. Bratislava, 1994, str. 15.

⁴⁵ Štefanovič M.: Zrod slovenskej štátnosti a zánik Česko-slovenskej federácie. Bratislava, 1999, str. 99.

Do pôsobnosti federálnych orgánov patrilo uzatváranie medzinárodných zmlúv, určovanie zásad a stanovenie nástrojov zahraničnej obchodnej politiky a zastupovanie federácie navonok. Republiky si podržali právo zúčastniť sa zjednávaní medzinárodných zmlúv a spolupracovať pri zastupovaní v medzinárodných organizáciách pôsobiacich v oblastiach spadajúcich do zákonodarnej právomoci federácie. Navyiac však získali určitú mieru vlastnej medzinárodnoprávnej subjektivity. Republiky mali v súlade so zahraničnou politikou federácie v právomoci uzatvárať so súčasťami iných zložených štátov dohody o širokom spektre otázok, hospodárstvom a obchodom počínajúc a kultúrou, zdravotníctvom, televíziou končiac. Ešte dôležitejšie bolo, že na základe poverenia ČSFR mohli uzatvárať medzinárodné dohody v oblasti svojej zákonodarnej pôsobnosti a v uvedených oblastiach mať vlastné zahraničné zastúpenie a zahraničné zastúpenie prijímať.⁴⁶

V prvom roku vzniku ministerstva, za pôsobenia *Milana Kňažka*, nebola stanovená pevná organizačná štruktúra. Posty vznikali ako reakcia na rôzne situácie. Čo sa týka postoja Prahy na vznik nášho ministerstva, reagovala skôr negatívne. Československý minister zahraničných vecí Jiří Dienstbier oficiálne stanovisko nezaujal. Ani pracovníci federálneho ministerstva spočiatku neprejavili žiaden záujem o prácu na slovenskom ministerstve.

Medzi hlavné priority ministerstva v tomto období patrilo:

- rozvoj priamych vzťahov so zahraničím, najmä hospodárskych,
- utváranie širších vzťahov s významnými európskymi regiónmi a spolkovými krajinami federatívnych štátov(Bavorsko – SRN, Valónsko – Belgicko).
- Slovensko sa začalo aktivizovať v Rade európskych regiónov
- dosiahla sa aj priama účasť predstaviteľa vlády SR na rokovaníach o asociačnej dohode s Európskymi spoločenstvami.
- do pôsobnosti ministerstva pripadla aj problematika zahraničnej pomoci.
- prezentácia Slovenska v zahraničí a príprava a realizácia kontaktov slovenských vládnych predstaviteľov so zahraničím.⁴⁷

Minister Kňažko sa snažil o určitú delimitáciu právomoci z Prahy do Bratislavy. Dosiahnuť väčšie kompetencie od federálnej vlády nebolo jednoduché, pretože federálny minister J. Dienstbier zastával názor, že zahraničná politika má byť pevne v rukách spoločného štátu. Spočiatku sa to stretávalo s nevôľou, avšak postupne nebolo možné vyslať na československý zastupiteľský úrad nikoho bez súhlasu Bratislavy. Milan Kňažko

⁴⁶ Eric Stein: Konflikt – roztržka – rozpad. Praha, 2000, str. 75.

⁴⁷ Mojžita, M.: Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. Bratislava, 1994, str. 20-22.

v úspešnom budovaní slovenskej diplomacie nemohol pokračovať, pretože v roku 1991 bol odvolaný predsedníctvom SNR z funkcie ministra, jeho nástupcom sa stal **Pavol Demeš**.⁴⁸

Snaha o budovanie plnohodnotného ministerstva medzinárodných vzťahov ako aj zviditeľňovanie Slovenska v zahraničí pokračovala. Demeš chcel dobudovať ministerstvo ako jeden z orgánov štátnej správy na Slovensku, ktoré by bolo voči Prahe nevyhnutným kooperačným partnerom.

V Čechách, až v roku 1992, z Vládneho výboru pre medzinárodné vzťahy, vzniklo ministerstvo medzinárodných vzťahov pod vedením Viktórie Hradskej. Hradská pochopila, že „československá federálna zahraničná služba by mala mať podobu rovnoramenného trojuholníka, kde národné ministerstvá vymedzujú základňu a federálne tvorí jeho vrchol.“⁴⁹

Pod Demešovým vedením sa organizačná štruktúra ministerstva ustálila, tvorili ju **zahraničnopolitický úsek** a **úsek medzinárodnej hospodárskej spolupráce**. Začala sa tu postupne budovať databáza poznatkov prenesených z databázy oboch federálnych ministerstiev – ministerstva zahraničných vecí a ministerstva zahraničného obchodu. Pod zahraničnopolitický úsek patrili odbor teritoriálny, odbor protokolu, oddelenie pre styk s krajanmi a medzinárodno-právne oddelenie. Úsek medzinárodnej hospodárskej spolupráce podriaďoval odbor mnohostrannej spolupráce, odbor vnútornej správy a oddelenie medzinárodného hospodárskeho práva. Oddelenie výberu a prípravy pracovníkov a tlačovo-informačný odbor bolo v priamom podriadení ministra. Ministerstvo prevzalo zodpovednosť za obsahovú a organizačnú prípravu zahraničných návštev na Slovensku. Pripravovalo samostatné podklady na rokovanie pre najvyšších štátnych a parlamentných predstaviteľov, v rámci ktorých sa prediskutovali svojbytné záujmy Slovenska v medzinárodnej spolupráci.⁵⁰ Demeš vo funkcii ministra nezotrval dlho. Po voľbách v júni 1992 a vymenovaní novej vlády bolo ministerstvo zverené staronovému ministrovi **Milanovi Kňažkovi**.

Pred ministerstvom v poslednom roku existencie ČSFR stálo veľmi veľa úloh, ktoré museli byť čo najrýchlejšie splnené. Bolo potrebné informovať čo najväčší počet štátov a medzinárodných organizácií o pokojnom rozdelení ČSFR a vzniku nástupníckych štátov Slovenskej a Českej republiky, deklarovat' demokratických charakter nového štátu a vôľu rešpektovať zásady medzinárodného práva a ochrany ľudských práv a základných slobôd, sondovať predpokladanú úroveň diplomatických stykov, zistiť, ktoré štáty mienia ihneď po uznaní vybudovať svoje diplomatické zastúpenie v Bratislave. Takisto bolo treba oboznámiť

⁴⁸ Tamtiež, str. 22.

⁴⁹ Mojžita, M.: Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. Bratislava, 1994, str. 25.

⁵⁰ Tamtiež, str. 41-43.

sa s možnosťami a formami čo najrýchlejšieho získania riadneho členstva SR v kľúčových medzinárodných organizáciách, podrobne naštudovať všetky procedurálne pravidlá. Taktiež bolo dôležité posúdiť dvojstranné zmluvné dokumenty (ČSFR ich mala vyše dvetisícdeväťsto). Museli sa vytvoriť podmienky pre fungovanie budúcich zastupiteľských úradov SR v zahraničí, rozdelenie existujúceho majetku ČSFR spravovaného federálnym ministerstvom zahraničných vecí. A napokon išlo o premenu ministerstva medzinárodných vzťahov na plnohodnotné ministerstvo zahraničných vecí suverénneho štátu.⁵¹

Organizačná štruktúra sa počas druhého pôsobenia ministra Kňažka vo funkcii zmenila dvakrát. V auguste 1992 predložil Kňažko novú organizačnú štruktúru ministerstva. Navrhol názov Ministerstvo zahraničných vecí a vonkajších ekonomických vzťahov SR. V štruktúre ministerstva bolo navrhnutých 6 sekcií:

Bilaterálna sekcia, zabezpečujúca realizáciu dvojstranných vzťahov, delila sa na 4 teritoriálne odbory, patril tu aj odbor kultúrnych stykov a krajskej problematiky.

Sekcia multilaterálnej spolupráce - Odbor medzinárodných organizácií spracovával problematiku OSN a celého systému pridružených organizácií. Odbor medzinárodnej ekonomickej spolupráce mal na starosti špecializovanú ekonomickú agendu medzinárodných organizácií, ale aj medzinárodných iniciatív s prevahou hospodárskej agendy. Odbor európskej integrácie zaoberal sa otázkami vyplývajúcimi z asociačnej dohody s Európskymi spoločenstvami, problematika bezpečnostných štruktúr, Západoeurópskej únie a Severoatlantickej aliancie a patril tu aj odbor zahraničnej pomoci.

Sekcia medzinárodnoprávna a konzulárna - Medzinárodnoprávny zahŕňal činnosti súvisiace s prípravou, dojednáváním, uzavieraním, dodržiavaním a evidenciou medzinárodných zmlúv a expertnou službou vo všetkých aktivitách rezortu. Konzulárny odbor pokrýval široký okruh konzulárnej problematiky na zastupiteľských úradoch v zahraničí, ale aj koordináciu s ústrednými orgánmi štátnej správy doma v rozsiahlej agende ochrany práv a záujmov SR i jej občanov a právnických osôb v zahraničí.

Sekcia ekonomiky zahraničného obchodu a sekcia vonkajších ekonomických vzťahov mali obhospodarovať problematiku vonkajších ekonomických vzťahov.

Administratívna sekcia tu bol začlenený diplomatický protokol, odbor analýz, tlačový odbor, personálny odbor, odbor zvláštnych úloh a informačný odbor.

Sekcia ekonomiky a prevádzky sa členila na finančný odbor, investično-prevádzkový odbor, odbor mzdovej agendy, odbor špeciálneho spojenia a odbor služieb.⁵²

⁵¹ Mojžita, M.: Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. Bratislava, 1994, str. 59 - 60.

⁵² Tamtiež, str. 61 – 63.

Premiér Vladimír Mečiar neskôr odstúpil od myšlienky, ktorú predtým podporoval, aby diplomacia a zahraničný obchod zastrešoval jeden rezort. Ešte pred koncom roka 1992 presadil, že agenda zahraničného obchodu prešla ako celok na ministerstvo hospodárstva.

Na úrovni samostatného poradcu ministra vznikla funkcia splnomocnenca vlády pre zahraničné zastupiteľské úrady, ktorý úzko spolupracoval so Správou služieb diplomatickému zboru.

„Od 1. januára 1993 bolo Ministerstvo medzinárodných vzťahov SR z čias federácie transformované na ústredný orgán štátnej správy – Ministerstvo zahraničných vecí SR - ktorému bola zverená zodpovednosť za výkon zahraničnej politiky samostatného štátu.“⁵³

Do 31. decembra boli časti bývalých československých veľvyslanectiev, ktoré sa formovali ako slovenské, napojené na Bratislavu cez pražské ústredie. Od 1.1. túto povinnosť prebrala Bratislava. Na všetky zastupiteľské úrady budúcej SR sa museli dopraviť štátne symboly. Po polnoci 1.1.1993 sa už Bratislave začali ozývať z rôznych veľvyslanectiev noví predstavitelia Slovenska.⁵⁴ Do svojej samostatnosti Slovensko vstúpilo s 52 funkčnými veľvyslanectvami a štyrmi stálymi misiami.

Ministerstvo, už ako subjekt medzinárodného práva, v prvom roku samostatnosti Slovenska začalo pracovať s pozmenenou štruktúrou, kde sa sekcie museli prispôbiť už konkrétnym úlohám samostatného štátu. **Bilaterálna sekcia** dostala úlohu sústrediť zo všetkých zastupiteľských úradov ohlasy na vznik SR a na základe toho usmerniť zameranie informačnej činnosti, pripraviť plán pozvaní ministra zahraničných vecí pre svojich kolegov z dôležitých štátov a iniciovať pozvania v spolupráci s príslušnými veľvyslanectvami.

Sekcie multilaterálnej spolupráce pripravovala prijatie SR do OSN a mala množstvo úloh, ktoré súviseli s formalizovaním našej účasti v celom systéme medzinárodných organizácií.

Medzinárodnoprávna sekcia mala na starosti práce súvisiace so sukcesiou do medzinárodných zmlúv v poradí podľa priority našich záujmov. Už pred koncom roka 1992 sa zradila funkcia splnomocnenca vlády pre zabezpečenie cudzích zastupiteľských úradov na Slovensku.

Sekcia administratívy dostala ako prvú úlohu vypracovať protokolárne pravidlá pre odovzdávanie poverovacích listín veľvyslancov cudzích štátov v SR a následne zabezpečoval

⁵³ Duleba, A., Wlachovsky, M., Lukáč, P.: Zahraničná politika Slovenskej republiky: východiská, stav, perspektívy. Bratislava, 1999, str. 13.

⁵⁴ Mojžita, M.: Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. Bratislava, 1994, str. 115.

s úradom vlády termíny prijatí veľvyslancov u predsedu vlády, lebo ten vykonával funkciu hlavy štátu (do zvolenia Michal Kováča za prvého prezidenta Slovenskej republiky)

Personálny odbor pripravil zásady a pravidlá zaradovania pracovníkov a úpravu organizačných otázok novej systemizácie pracovníkov, ako aj systém písomných testov pre prijímanie nových adeptov zahraničnej služby. Komplexné personálne obsadenie úplne nového veľvyslanectva SR v Prahe.

Sekcia ekonomiky a prevádzky zabezpečovala prevádzku jednotlivých zastupiteľských úradov.

Tlačový odbor naštartoval informačný systém z ústredia na zastupiteľské úrady, ale aj spracovával množstvo informácií zo zahraničia a zabezpečoval ich distribúciu a využívanie a taktiež zabezpečoval aj vnútornú propagandu.⁵⁵

Za prvého prezidenta SR bol 15. februára 1993 zvolený Michal Kováč. Počas svojho druhého funkčného obdobia mal Milan Kňažko veľa nezhôd s premiérom V. Mečiarom. Vyvrcholilo to 19. marca 1993, kedy bol minister Kňažko odvolaný z funkcie prvého ministra zahraničných vecí SR.

Delenie zahraničnej služby federácie

Koncom roka 1992 sa riešil jeden z najväznejších problémov a to **delenie zahraničnej služby federácie**. Táto úloha bola rozdelená do niekoľkých skupín:

prvá - medzinárodnopolitické a právne aspekty uznania oboch nástupníckych štátov

druhá - otázky nástupníctva do medzinárodných organizácií,

tretia - otázky ľudských zdrojov

štvrtá - delenie majetku ČSFR v zahraničí

piata - delimitáciou činnosti federálneho ministerstva zahraničného obchodu do dvoch subjektov a prevod pracovníkov do systému národných diplomacií

šiesta - rozdeliť celý komplex komunikačných systémov, nevyhnutnej súčasti fungujúcej zahraničnej služby.⁵⁶

Na čele každej skupiny bol vysoko postavený úradník z Ministerstva zahraničných vecí ČSFR za federáciu a mala paritné zastúpenie pracovníkov z českého a slovenského ministerstva. Zamestnanci federálneho ministerstva sa mali možnosť rozhodnúť pre jedno z ministerstiev, avšak minimum ľudí sa rozhodlo pre SR. S Čechmi sa rýchlo dohodlo na

⁵⁵ Mojžita, M.: Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. Bratislava, 1994, str. 116 - 119.

⁵⁶ Tamtiež, str. 72.

princípe vysielania diplomatov na zastupiteľské úrady ČSFR v zahraničí – do 31. decembra 1992 to bolo tak, že ak je veľvyslanec Čech, tak je jeho zástupcom Slovák, ak je veľvyslanec Slovák, tak je zástupcom Čech.⁵⁷

Vymenovaní nových veľvyslancov Slovenskej republiky sa venovala náležitá pozornosť. V zahraničí nás reprezentovali také osobnosti ako napríklad Anton Hykisch v Kanade, vo Švajčiarsku Ábel Král, v Poľsku Jaroslav Janek. Významný post zastával Ivan Mjartan, ktorý sa stal prvým slovenským veľvyslancom v Českej republike. Mimoriadne vážnou úlohou bolo dobre vybrať našich veľvyslancov na miesta vedúcich stálych misií pri medzinárodných organizáciách. So stálou misiou pri OSN v NY bol najmenší problém. V tomto poste pokračoval československý veľvyslanec E. Kukan, ktorý sa prihlásil k reprezentácii SR. Do ďalšieho sídla OSN v Ženeve bol menovaný ako prvý slovenský veľvyslanec Ján Kubiš. Za veľvyslankyňu a vedúcu Stálej misie SR pri Rade Európy v Štrasburgu schválila vláda Evu Mitrovú. Pavol Hamžík bol menovaný za vedúceho Stálej delegácie SR pri KBSE vo Viedni.

Nastali aj problémy a to napríklad v otázke nástupníctva do orgánov, v ktorých nebolo možné, aby členstvo prešlo na obidve republiky, to bolo aj členstvo v riadiacej trojke KBSE, o ktoré mali eminentný záujem obe krajiny. ČSFR bola v poslednom roku svojej existencie predsedajúcou krajinou KBSE. Výsledkom rokovaní bolo členstvo SR v riadiacej trojke KBSE v roku 1993 za podporu kandidatúry ČR na post nestáleho člena Bezpečnostnej rady OSN v rokoch 1994-1995. Pre Slovensko to bol úspech, pretože už po prvom roku existencie mala možnosť pôsobiť vo vyspelejšej európskej diplomacii po boku skúsenejších.⁵⁸

Pokiaľ išlo o delenie majetku, tým sa zaoberal ústavný zákon č. 541/1992 Zb. o delení majetku ČSFR medzi Českú republiku a Slovenskú republiku a jeho prechod na Českú republiku a Slovenskú republiku. Delenie prebiehalo na základe teritoriálneho princípu a princípu podľa počtu obyvateľstva. Podľa teritoriálneho prechádzal majetok na ten štát, na území ktorého sa nachádzal. Základom princípu podľa počtu obyvateľov bolo rozdelenie majetku na dve časti, na jednu 2/3 ČR a druhú 1/3 SR, delil sa konkrétny majetok v jednotlivých hlavných mestách.⁵⁹ Hnuteľný majetok v zahraničí sa dal oceniť nezávislou odbornou firmou, najprv však muselo Federálne zhromaždenie ČSFR schváliť zákon o rozdelení federácie. Objekty boli z hľadiska významu rozdelené do troch kategórií a delenie v pomere dve ku jednej sa uskutočňovalo v rámci každej z týchto kategórií. Pokiaľ sa

⁵⁷ Mojžita, M.: Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. Bratislava, 1994, str. 72-75.

⁵⁸ Tamtiež, str. 79 – 80.

⁵⁹ Štefanovič M.: Zrod slovenskej štátnosti a zánik Česko-slovenskej federácie. Bratislava, 1999, str. 134.

nevedeli dohodnúť, postúpilo sa to paritnej slovensko-českej komisii, ktorá sa musela dohodnúť na vyriešení tohto problému. Slovensku pripadli niektoré významné budovy ako rezidencia vo Viedni, rezidencia v New Yorku, budova zastupiteľského úradu v Otawe a Stálej misie v Ženeve...⁶⁰

„Slovenská republika bola ako suverénny štát k 1.máju uznaná 99 štátmi sveta. Od prvého dňa svojej existencie sa stala účastníckym štátom KBSE (neskôr OBSE), 19. januára 1993 bola prijatá za člena OSN a 30. júna 1993 sa stala členským štátom Rady Európy. Pomerne rýchlo dosiahla rovnaký medzinárodný štatút a postavenie ako jej bezprostrední susedia s oveľa dlhšou tradíciou zahraničnej politiky - Česká republika, Poľsko a Maďarsko.“⁶¹

Slovenská republika zvládla neľahkú úlohu budovania diplomacie bez vážnejších problémov. Roky 1990 až 1993 položili jej pevné základy, čo sa odrazilo v bezproblémovom rozdelení ČSFR a okamžitom uznaní Slovenska ako samostatného štátu ostatnými krajinami.

Použitá literatúra:

- Schwarz, Peter Karl: Česi a Slováci, Dlhá cesta k mierovému rozchodu. Bratislava, 1994.
- Mojžita, M.: Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. Bratislava, 1994.
- Štefanovič M.: Zrod slovenskej štátnosti a zánik Česko-slovenskej federácie. Bratislava, 1999.
- Eric Stein: Konflikt – roztržka – rozpad. Praha, 2000.
- Mojžita, M.: Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. Bratislava, 1994.
- Duleba, A., Wlachovsky, M., Lukáč, P.: Zahraničná politika Slovenskej republiky: východiská, stav, perspektívy. Bratislava, 1999.

⁶⁰ Mojžita, M.: Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. Bratislava, 1994, str. 80 – 83.

⁶¹ Duleba, A., Wlachovsky, M., Lukáč, P.: Zahraničná politika Slovenskej republiky: východiská, stav, perspektívy. Bratislava, 1999, str. 13.